

ОСОБЛИВОСТІ ПОВІДОМЛЕННЯ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF NOTIFICATION OF PARTICIPANTS IN CIVIL CASES UNDER MARTIAL LAW

Волкова І.В., к.і.н.,
начальник відділу

Апарат Верховного Суду

У статті проаналізовано шляхи та способи реалізації судами обов'язків щодо належного повідомлення учасників справ, вручення судових повісток (викликів та повідомлень), копій судових рішень та іншої судової кореспонденції в умовах воєнного стану. Встановлено, що праву учасника бути належно повідомленим кореспондує його обов'язок виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки, а також виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом. Доведено, що форма і зміст судового провадження в умовах воєнного стану має відповідати завданням та основним засадам цивільного судочинства, але при цьому можуть бути особливості такого провадження. З'ясовано порядок повідомлення учасників справ, які опинилися на тимчасово окупованій території. Запропоновано способи інформування учасників справ, які проживають на територіях ведення активних бойових дій або вимушено залишили місце свого постійного проживання і не повідомили суду нову адресу. На основі аналізу судових рішень Верховного Суду, практики Європейського суду з прав людини зроблено висновок, що суд, який комунікує з учасником справи за допомогою повідомлених ним засобів комунікації, діє правомірно і добросовісно. Тому слід виходити з «презумпції обізнаності»: особа, якій адресовано повідомлення суду через такі засоби комунікації, знає або принаймні повинна була дізнатися про повідомлення. Сторони у справі зобов'язані з розумним інтервалом часу цікавитися провадженням у справі, добросовісно користуватися своїми процесуальними правами та неухильно виконувати процесуальні обов'язки. За результатами аналізу чинного законодавства та найновішої судової практики резюмовано, що в умовах воєнного стану суди можуть застосовувати всі передбачені законом способи комунікації з учасниками справи. При цьому послідовність, пріоритетність їх застосування має бути такою: 1) на офіційну електронну адресу або через Електронний кабінет (за умови їх наявності); 2) якщо ж така адреса відсутня – рекомендованим листом з повідомленням про вручення; 3) за допомогою інших засобів зв'язку, зокрема мобільного, що забезпечують фіксацію повідомлення або виклику, в тому числі й на особисту електронну адресу, якщо учасник зазначив її у заяві (скарзі). Насамкінець запропоновано шляхи удосконалення законодавства з метою усунення виявлених колізій.

Ключові слова: цивільна справа, судове провадження, учасник справи, повідомлення, виклик, судова повістка, воєнний стан.

The article analyzes the ways and means by which courts fulfill their obligations to duly notify parties to cases, deliver court summonses (summonses and notifications), copies of court decisions and other court correspondence under martial law. The author establishes that the right of a party to be duly notified corresponds to its obligation to perform procedural actions within the time limits established by law or court, as well as to fulfill other procedural obligations determined by law or court. It is proved that the form and content of court proceedings under martial law should comply with the tasks and basic principles of civil proceedings, but there may be peculiarities of such proceedings. The author clarifies the procedure for notifying the parties to cases which are in the temporarily occupied territory. The author suggests ways of informing parties to cases who reside in the territories of active hostilities or who have been forced to leave their place of permanent residence and have not informed the court of their new address. Based on the analysis of the Supreme Court's judgments and the case law of the European Court of Human Rights, the author concludes that a court that communicates with a party to a case through the means of communication provided by the party acts lawfully and in good faith. Therefore, one should proceed from the "presumption of knowledge": the person to whom the court's communication is addressed through such means of communication knows or at least should have known about the communication. A party involved in the course of court proceedings is obliged to take a reasonable interest in the proceedings in its case, to exercise its procedural rights in good faith and to strictly fulfill its procedural obligations. Based on the analysis of current legislation and the latest case law, the author summarizes that under martial law, courts may use all means of communication with the parties to a case provided for by law. The sequence and priority of their use should be as follows: 1) to the official e-mail address or through the electronic cabinet (if available); 2) by registered mail with acknowledgment of receipt (if such an address is not available); 3) by other means of communication, including mobile communication, which ensure fixation of a message or a call, including to a personal e-mail address if the participant has indicated it in the statement (complaint). Finally, the author suggests ways to improve legislation with a view to eliminating the identified conflicts.

Key words: civil case, court proceedings, case participant, notification, subpoena, court summons, martial law.

Вже рік Україна живе в умовах правового режиму воєнного стану, який вплинув на всі правовідносини та інституції в державі. Зазнала впливу і судова система та процеси здійснення судочинства. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає, що в період воєнного стану повноваження судів не можуть бути припинені, забороняється скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства [1]. Водночас, як показав досвід, мають бути деякі особливості здійснення судового провадження в умовах війни. Про це неодноразово зазначав секретар Пленуму Верховного Суду (ВС), секретар Першої судової палати Касаційного цивільного суду (КЦС) у складі ВС Дмитро Луспенник під час презентацій на тему «Цивільний процес в умовах воєнного стану» (вебінар 17.06.2022, VI Харківський міжнародний юридичний форум 04.10.2022). За його словами, форма і зміст судового провадження у цивільних справах в умовах воєнного стану повинні відповідати завданням та основним засадам цивільного судочинства, але мають бути особли-

вості здійснення такого провадження в умовах воєнного стану. І хоча на сьогодні такі особливості у процесуальне законодавство не вносились, судам необхідно вміти «притосовувати» чинні процесуальні норми для належного здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. При цьому, наголошує секретар Пленуму ВС, «не порушувати вимоги ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Конвенція) щодо справедливого суду та дотримуватись положень щодо неприпустимості скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану».

Гласність та відкритість інформації щодо справи є одними з основних принципів здійснення судочинства в Україні. Відповідно до ч. 1 ст. 8 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК) ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи [2].

Обов'язок суду повідомити учасників справи про місце, дату і час судового засідання є реалізацією однієї з основних засад (принципів) цивільного судочинства – відкритості судового процесу. Невиконання (неналежне виконання) судом цього обов'язку призводить до порушення не лише права учасника справи бути повідомленим про місце, дату і час судового засідання, але й основних засад (принципів) цивільного судочинства. Розгляд справи в суді першої інстанції за відсутності учасника справи, якого не було повідомлено про місце, дату і час судового засідання, є обов'язковою та безумовною підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення судом апеляційної інстанції, якщо такий учасник справи обгрунтовує свою апеляційну скаргу цією підставою. Такого висновку у постанові від 18.04.2022 дійшов ВС у складі Об'єднаної палати ККС у межах судової справи № 522/18010/18 (провадження № 61-13667сво21) [3].

Тож суди, які розташовані на територіях, де не ведуться активні бойові дії або які не перебувають під тимчасовою окупацією, продовжують працювати в штатному режимі та виконувати свої обов'язки. Учасники судового процесу априорі мають можливість отримувати судові повістки за місцем своєї реєстрації, як це передбачено ст. 128 ЦПК. Однак багато людей внаслідок збройної агресії Російської Федерації вимушено залишили свої домівки, не повідомивши з очевидних причин суд про зміну місця свого проживання. Це, в свою чергу, спричинило ситуації, коли суд або учасник справи направляє документи іншому учаснику справи на відому поштову адресу, проте учасник справи, тимчасово проживаючи в іншій місцевості, не має змоги отримувати такі документи.

За таких умов суди вимушені шукати в межах чинного законодавства шляхи та можливості належного повідомлення учасників справ, які проживають на територіях ведення активних бойових дій, на окупованих територіях, або тимчасово змінили своє місце проживання, надсилати їм судову кореспонденцію усіма передбаченими процесуальним законом способами. Тож тема належного повідомлення в умовах воєнного стану є дуже актуальною для забезпечення здійснення правосуддя під час війни, для дотримання процесуальних прав та інтересів учасників справ.

Дотримання процесуальних прав учасників судового розгляду на належне повідомлення неодноразово було предметом розгляду Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Зокрема, ст. 6 Конвенції гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру [4]. Розгляд, що гарантується цією статтею, має здійснюватися відповідно до норм закону, що передбачають наявність у сторін судового розгляду ефективного судового захисту їх цивільних прав. Принцип рівності сторін передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти себе в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом (рішення ЄСПЛ у справі «Надточій проти України»).

Метою цієї публікації є аналіз чинного законодавства та напрацювання пропозицій щодо інших, альтернативних поштовому, шляхів направлення судових документів, які б дозволили не лише забезпечити дотримання процесуальних прав та гарантій учасників справ в умовах війни, але й суттєво заощадити бюджетні кошти, які витрачаються судами на поштову кореспонденцію.

Повідомлення учасників справ про судові засідання, надсилання їм судової кореспонденції, викликів до суду, вручення копій судових рішень регулюються нормами ЦПК, а також законами України «Про судоустрій і статус судів» [5], «Про забезпечення прав і свобод громадян

та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [6], Положенням про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (Положення про ЄСІТС), затвердженим рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 [7] та ін.

Слід зазначити, що питання інформування учасників справ, які опинилися на тимчасово окупованій території України, законодавець врегулював ще у квітні 2022 року: було внесено зміни до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (Закон). Так, ч. 1 ст. 12-1 «Порядок виклику в суд та повідомлення про судові рішення» цього Закону передбачає: «якщо остання відома адреса місця проживання (перебування), місцезнаходження чи місця роботи учасників справи знаходиться на тимчасово окупованій території, суд викликає або повідомляє учасників справи, які не мають офіційної електронної адреси, про дату, час і місце першого судового засідання у справі через оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за двадцять днів до дати відповідного судового засідання» [6]. Тобто законодавець визначає умови застосування цієї норми: 1) остання відома адреса знаходиться на тимчасово окупованій території. Але якщо пізніше сторона повідомила свою іншу адресу, то повідомлення слід здійснювати на неї; 2) зазначений порядок виклику та/або повідомлення застосовується лише у разі відсутності офіційної електронної адреси (відповідно до Положення про ЄСІТС офіційною електронною адресою є сервіс Електронного кабінету ЄСІТС, адреса електронної пошти, вказана користувачем в Електронному кабінеті ЄСІТС, або адреса електронної пошти, вказана в одному з державних реєстрів [7]); 3) ця норма поширюється на виклики або повідомлення про перше судові засідання. Що стосується всіх наступних судових засідань, то законодавець скоротив строк, у який має бути розміщене таке повідомлення, до десяти днів.

Відповідно до абз. 3 ч. 1. ст. 12-1 Закону з опублікуванням такого оголошення відповідач вважається повідомленим про дату, час і місце розгляду справи. Як бачимо, у цій конструкції законодавець вживає термін «відповідач», хоч в усіх інших нормах цієї ж статті йдеться про учасників справи. На нашу думку, таке звуження кола суб'єктів повідомлення є помилковим.

Визначено у Законі й порядок інформування учасників справ на тимчасово окупованих територіях про ухвалення судового рішення та ознайомлення із його текстом. Частина 2 ст. 12-1 Закону передбачає: «Учасники справи, остання відома адреса місця проживання (перебування) чи місцезнаходження яких знаходиться на тимчасово окупованій території і які не мають офіційної електронної адреси, повідомляються про ухвалення відповідного судового рішення шляхом розміщення інформації на офіційному веб-порталі судової влади з посиланням на веб-адресу такого судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень або шляхом розміщення тексту відповідного судового рішення на офіційному веб-порталі судової влади України, з урахуванням вимог, визначених Законом України «Про доступ до судових рішень», у разі обмеження доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень. З моменту розміщення такої інформації вважається, що особа отримала судові рішення» [6].

Передбачений цією статтею порядок виклику в суд та повідомлення про судові рішення може застосовуватися й стосовно інших учасників судового процесу, адреса місця проживання (перебування), місцезнаходження чи місця роботи яких знаходиться на тимчасово окупованій території, якщо від цього залежить реалізація ними своїх процесуальних прав і обов'язків (ч. 3 ст. 12-1).

Таким чином, законодавством урегульовано питання повідомлення як учасників справ, так і інших учасників судового процесу, які опинилися на тимчасово окупованих територіях внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Натомість аналогічні питання інформування учасників процесу, остання відома адреса місця проживання (перебування) чи місцезнаходження яких знаходиться на територіях, де велися (ведуться) активні бойові дії, досі не вирішені законодавцем. Тож судам доводиться самостійно шукати шляхи такого повідомлення. Наприклад, у Верховному Суді ще в квітні 2022 року (до ухвалення відповідних змін до Закону) було прийнято рішення повідомляти учасників процесу через веб-портал судової влади України, якщо остання відома адреса їх місця проживання (перебування) чи місцезнаходження знаходиться на тимчасово окупованих або на територіях, де велися (ведуться) активні бойові дії (за відсутності в таких осіб офіційної електронної адреси та неможливості доставлення кореспонденції за поштовою адресою). Адже ряд тимчасово окупованих територій у ході контрнаступу Збройних Сил України ставали зоною активних бойових дій, а згодом частину з них вдавалося звільнити, там відновлювався поштовий зв'язок.

Обраний Верховним Судом підхід може бути виправданим з огляду ще й на те, що постановою Кабінету Міністрів України від 06.12.2022 № 1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» визначено механізм формування єдиного переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією [8]. На виконання зазначеної постанови наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 затверджено новий Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, та скасовано аналогічний попередній наказ від 25.04.2022 № 75 [9].

Дещо ускладненим є питання належного повідомлення учасників справ, які внаслідок війни залишили свої домівки, переїхали у віддалені від зони бойових дій області (переважно Західної України), стали внутрішньо переміщеними особами, але при цьому не повідомили суд про нове місце свого проживання. У таких випадках суди застосовують усі можливі засоби комунікації з учасниками. Тож проаналізуємо, які з них є допустимими згідно з нормами законодавства і чи є таке повідомлення належним виконанням судами свого обов'язку.

Відповідно до ст. 128 ЦПК суд викликає учасників справи у судові засідання або для участі у вчиненні процесуальної дії, якщо визнає їх явку обов'язковою. Суд повідомляє учасників справи про дату, час і місце судового засідання чи вчинення відповідної процесуальної дії, якщо їх явка є не обов'язковою. Судові виклики здійснюються судовими повістками про виклик. Судові повідомлення здійснюються судовими повістками-повідомленнями. Крім цього, суд комунікує з учасниками справи під час вручення судових рішень, що регулюється ст. 272 ЦПК. Тож проаналізуємо ці та інші норми ЦПК на предмет визначення алгоритму дій суду у разі, якщо учасники справи не отримують кореспонденцію за вказаною в заяві (скарзі) поштовою адресою.

ЦПК встановлює обов'язок учасників процесу повідомляти суд про зміну свого місця проживання (перебування, знаходження) або місцезнаходження під час провадження справи (ч. 1 ст. 131). У разі відсутності заяви про зміну місця проживання або місцезнаходження судова повістка надсилається учасникам справи, які не мають офіційної електронної адреси та за відсутності можливості сповістити їх за допомогою інших засобів зв'язку, що забезпечують фіксацію повідомлення або виклику, на останню відому судові адресу і вважається доставленою,

навіть якщо учасник судового процесу за цією адресою більше не проживає або не знаходиться [2]. Тобто положення цієї статті зобов'язують учасника повідомляти суд про зміну свого місцезнаходження, а суд – використати всі передбачені тут засоби зв'язку для виклику або повідомлення учасників справи у певній послідовності.

Також у ЦПК є й інші положення, що передбачають порядок дій суду при повідомленні учасників справ. Зокрема, ч. 6 ст. 128: «Судова повістка, а у випадках, встановлених цим Кодексом, разом з копіями відповідних документів надсилається на офіційну електронну адресу відповідного учасника справи, у випадку наявності у нього офіційної електронної адреси, або разом із розпискою рекомендованим листом з повідомленням про вручення у випадку, якщо така адреса відсутня, або через кур'єрів за адресою, зазначеною стороною чи іншим учасником справи» [2]. Тобто за умови наявності в учасника справи офіційної електронної адреси пріоритетним для суду має бути надсилання судових повісток саме за допомогою неї.

Частина 9 цієї ж статті передбачає, що у випадках термінової необхідності, передбачених ЦПК, суд викликає або повідомляє учасників справи телефонограмою, телеграмою, засобами факсимільного зв'язку, електронною поштою або повідомленням через інші засоби зв'язку (зокрема мобільного), які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику. А ч. 11 регулює порядок виклику відповідача, третьої особи, свідка, зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи якого невідоме, а також заінтересованої особи у справах про видачу обмежувального припису шляхом розміщення оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України, з опублікуванням якого вважається повідомленою про дату, час і місце розгляду справи.

Згідно з ч. 13 ст. 128 ЦПК за наявності відповідної письмової заяви учасника справи, який не має офіційної електронної адреси, та технічної можливості, повідомлення про призначення справи до розгляду та про дату, час і місце проведення судового засідання чи проведення відповідної процесуальної дії може здійснюватися судом з використанням засобів мобільного зв'язку, що забезпечують фіксацію повідомлення або виклику, шляхом надсилання такому учаснику справи текстових повідомлень із зазначенням веб-адреси відповідної ухвали в ЄДРСР, в порядку, визначеному Положенням про ЄСІТС. Ця норма передбачає, що учасник справи для інформування його за допомогою мобільного зв'язку має подати відповідну заяву. Очевидно, так і має бути в умовах мирного часу і за умови, що суду достеменно відома поштова адреса учасника справи. Але в умовах воєнного стану, зміни місця проживання учасника справи та неповідомлення про це відповідно до ч. 1 ст. 131 ЦПК суд, на нашу думку, має скористатися усіма передбаченими цією нормою засобами зв'язку. Це дасть змогу зберегти баланс між забезпеченням права учасника справи на отримання відповідної інформації і обов'язком суду поінформувати його про це відповідно до вимог ЦПК.

Таким чином, для вручення повісток закон передбачає альтернативні способи комунікації. Такого ж висновку дійшов Верховний Суд у постанові від 30.11.2022 у справі № 759/14068/19 (провадження 61-8505 св 22): «Якщо учасник надав суду електронну адресу..., зазначивши її у заяві (скарзі), то слід припустити, що учасник бажає, принаймні не заперечує, щоб ці засоби комунікації використовувалися судом. Це, в свою чергу, покладає на учасника справи обов'язок отримувати повідомлення і відповідати на них. Суд, який комунікує з учасником справи за допомогою повідомлених ним засобів комунікації, діє правомірно і добросовісно. Тому слід виходити з «презупції обізнаності»: особа, якій адресовано повідомлення суду через такі засоби комунікації, знає або принаймні повинна

була дізнатися про повідомлення» [10]. Далі ВС аргументує свій висновок практикою ЄСПЛ: «Попри те, що конституційне право на суд є правом, його реалізація покладе на учасників справи певні обов'язки. Практика ЄСПЛ визначає, що сторона, яка задіяна у ході судового розгляду справи, зобов'язана з розумним інтервалом часу сама цікавитися провадженням у її справі, добросовісно користуватися належними їй процесуальними правами та неухильно виконувати процесуальні обов'язки. Як зазначено у рішенні цього суду у справі «Пономарьов проти України» від 03.04.2008, сторони мають вживати заходів, щоб дізнатись про стан відомого їм судового провадження. Заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов'язані із зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання (рішення ЄСПЛ у справі «Юніон Аліментарія Сандерс С.А. проти Іспанії» від 07.07.1989)» [10].

Щодо вручення судових рішень, то ст. 272 ЦПК також визначено послідовність використання засобів зв'язку для вручення судового рішення. Так, ч. 3 цієї статті передбачено, що у разі проголошення в судовому засіданні скороченого рішення суд надсилає учасникам справи копію повного судового рішення протягом двох днів з дня його складання – в електронній формі у порядку, встановленому законом, за наявності в особи офіційної електронної адреси, або рекомендованим листом з повідомленням про вручення, якщо така адреса в особи відсутня. Тобто за умов наявності офіційної електронної адреси пріоритетним є надсилання саме за допомогою неї.

Аналогічно щодо порядку надсилання є положення ч. 5 ст. 272 ЦПК: «Учасникам справи, які не були присутні в судовому засіданні, або якщо судові рішення було ухвалено поза межами судового засідання чи без повідомлення (виклику) учасників справи, копія судового рішення надсилається протягом двох днів з дня його складання у повному обсязі в електронній формі у порядку, визначеному законом, – у випадку наявності у особи офіційної електронної адреси, або рекомендованим листом з повідомленням про вручення – якщо така адреса відсутня» [2].

Законом також врегульовано питання дня вручення судового рішення, надісланого на електронну пошту: якщо воно надіслано на офіційну електронну адресу після 17 години, то вважається врученим у робочий день, наступний за днем його відправлення, незалежно від часу надходження до суду повідомлення про його доставлення (ч. 6 ст. 272 ЦПК).

В умовах воєнного стану, за відсутності достатнього фінансування судів слід використовувати усі можливості процесуального закону, які забезпечують належне повідомлення учасників справ. Зокрема, це стосується ч. 7 ст. 272 ЦПК, яка передбачає, що вручення копії судового рішення представникові вважається її врученням й особі, яку він представляє.

Враховуючи обмежені можливості національного оператора поштового зв'язку в умовах воєнного стану здійснювати доставку кореспонденції, законодавець передбачив додаткову можливість надання інформації учасникам справи з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг. Так, Законом України від 27.07.2022 «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану» визначено, що додатковим способом інформування про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, місце, дату і час судового засідання, може бути надання інформації з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі з використан-

ням мобільного застосунку Порталу Дія. Програмними засобами Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі мобільного застосунку Порталу Дія, може бути також забезпечено додаткове інформування сторін спору, авторизованих через Єдиний державний веб-портал електронних послуг або через мобільний застосунок Порталу Дія, шляхом відображення в електронній формі судового рішення у справі, виконавчого документа [11].

Слід зазначити, що надання інформації в такому вигляді не має статусу офіційного повідомлення, але учасник судового процесу буде поінформований і зможе в подальшому вжити необхідних заходів для захисту своїх прав та інтересів, в тому числі отримати офіційну інформацію про рух справи, про судові рішення у справі, ознайомитися з матеріалами справи тощо. Як зазначив Дмитро Луспенник під час VI Харківського міжнародного юридичного форуму 04.10.2022, «Закон більше декларативний і за даними судової практики (на даний час)... практично не застосовується, оскільки не виключає вимогу повідомлення сторін у порядку, передбаченому ЦПК».

З початком роботи окремих модулів ЄСІТС учасники справи отримали можливість подавати заяви, клопотання, знайомитись з наявними у матеріалах справи документами, отримувати інформацію про хід розгляду справи тощо через підсистему «Електронний суд». Так, ч. 5 ст. 14 ЦПК встановлює, що суд направляє судові рішення, судові повістки, судові повістки – повідомлення та інші процесуальні документи учасникам судового процесу на їхні офіційні електронні адреси, вчиняє інші процесуальні дії в електронній формі із застосуванням ЄСІТС в порядку, визначеному цим Кодексом, Положенням ЄСІТС. А ч. 7 ст. 14 передбачено, що особам, які зареєстрували офіційні електронні адреси в ЄСІТС, суд надсилає будь-які документи у справах, в яких такі особи беруть участь, виключно в електронній формі шляхом їх направлення на офіційні електронні адреси таких осіб, що не позбавляє їх права отримати копію судового рішення у паперовій формі за окремою заявою. Тож якщо учасники справ тимчасово залишили своє місце постійного проживання і не мають змоги отримувати поштову кореспонденцію, реєстрація Електронного кабінету в ЄСІТС забезпечить обмін судовими документами та обізнаність із ходом розгляду справи.

13.01.2023 р. у Верховній Раді зареєстровано законопроект №8358 «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо здійснення судочинства під час дії воєнного чи надзвичайного стану та врегулювання спорів за участі судді». У ньому запропоновано, крім іншого, врегулювати питання належного повідомлення учасників цивільних справ в умовах воєнного чи надзвичайного стану шляхом доповнення ЦПК статтею 128-1 «Особливості судових викликів та повідомлень під час дії воєнного чи надзвичайного стану» та статтею 272-1 «Особливості вручення судового рішення під час дії воєнного або надзвичайного стану» [12]. Передбачається, що у разі неможливості забезпечити повідомлення учасників в загальному порядку, суд може викликати або повідомляти учасників справи та інших учасників судового процесу, які не мають офіційної електронної адреси, про дату, час і місце першого судового засідання у справі на відомі засоби комунікації цих учасників телефонограмою, СМС повідомленням, електронною поштою, повідомленням у месенджерах. У випадку неможливості забезпечити повідомлення способом, визначеним вище, таке повідомлення відбувається через оголошення на офіційному вебпорталі судової влади України (з посиланням на веб-адресу відповідної ухвали суду в ЄДРСР), яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за двадцять днів до дати відповідного

судового засідання. У випадку належного повідомлення про перше засідання суд викликає або повідомляє таких учасників про дату, час і місце інших судових засідань чи про вчинення відповідної процесуальної дії на відомі засоби комунікації цих учасників телефонограмою, СМС повідомленням, електронною поштою, повідомленням у месенджерах. У випадку неможливості забезпечити повідомлення таким способом – через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України (з посиланням на веб-адресу відповідної ухвали суду в ЄДРСР), яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за десять днів до дати відповідного судового засідання або вчинення відповідної процесуальної дії. Водночас передбачено обов'язок учасника судового процесу за допомогою електронної пошти (телефонограми, СМС повідомлення, повідомлення у месенджерах тощо), негайно підтвердити суду про отримання чи ознайомлення із відповідним викликом або повідомленням. Текст такого підтвердження зберігається, а телефонне підтвердження записується відповідним працівником апарату суду, та приєднується до справи і вважається належним підтвердженням повідомлення учасника судового процесу. В такому випадку виклик або повідомлення вважається врученим учаснику судового процесу з моменту надходження до суду підтвердження про отримання чи ознайомлення із викликом або повідомленням [12].

Стосовно особливостей вручення судового рішення, то законопроектом № 8358 визначено, що у разі неможливості забезпечити вручення судового рішення в порядку ст. 272 ЦПК учасникам справи, які не мають офіційної електронної адреси, такі учасники повідомляються про ухвалення відповідного судового рішення на їх відомі засоби комунікації телефонограмою, СМС повідомленням, електронною поштою, повідомленням у месенджерах, а також шляхом розміщення інформації на офіцій-

ному вебпорталі судової влади з посиланням на веб-адресу такого судового рішення в ЄДРСР. За заявою учасника справи копія судового рішення, засвідчена судом, надсилається або видається в найкоротший термін, але не пізніше 30 днів після закінчення воєнного чи надзвичайного стану [12].

Тобто законодавець планує унормувати можливість використання судами усіх наявних способів комунікації з учасниками справ, про що, власне, йшлося упродовж нашого дослідження.

Таким чином, результати аналізу чинного законодавства та найновішої судової практики дозволяють дійти висновку, що в умовах воєнного стану суди можуть застосовувати передбачені законом засоби комунікації з учасниками справи. При цьому послідовність, пріоритетність їх застосування має бути такою: 1) на офіційну електронну адресу або через Електронний кабінет (за умови їх наявності); 2) рекомендованим листом з повідомленням про вручення (якщо така адреса відсутня); 3) за допомогою інших засобів зв'язку, зокрема й мобільного, що забезпечують фіксацію повідомлення або виклику, в тому числі й на особисту електронну адресу, якщо учасник зазначив її у заяві (скарзі).

На цьому наше дослідження можна було б завершити. Але є ще один нюанс. Частина 11 ст. 272 ЦПК передбачає, що у випадку розгляду справи за матеріалами в паперовій формі судові рішення надсилаються в паперовій формі рекомендованим листом з повідомленням про вручення. Тобто маємо колізію норм ч. 11 ст. 272 і ч. 7 ст. 14 ЦПК. Тож законодавцеві, на нашу думку, слід розглянути можливість внесення змін до ЦПК для її усунення: шляхом доповнення ч. 11 ст. 272 ЦПК словосполученням «або в електронній формі на офіційну електронну адресу учасника справи».

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.01.2023).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 20.01.2023).
3. Постанова Верховного Суду від 18.04.2022 у справі № 522/18010/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104086146> (дата звернення: 20.01.2023).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Дата ратифікації Україною: 17.07.1997, дата набрання чинності для України: 11.09.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.01.2023).
5. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 20.01.2023).
6. Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 20.01.2023).
7. Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 «Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення: 20.01.2023).
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 6.12.2022 № 1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2023).
9. Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#n7> (дата звернення: 20.01.2023).
10. Постанова Верховного Суду від 30.11.2022 у справі № 759/14068/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107651330> (дата звернення: 20.01.2023).
11. Закон України від 27.07.2022 № 2461-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#Text> (дата звернення: 20.01.2023).
12. Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо здійснення судочинства під час дії воєнного чи надзвичайного стану та врегулювання спорів за участі судді. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41130> (дата звернення: 20.01.2023).